

Hz. Mûsâ Kıssası'nın XVI. Yüzyıl Klasik Türk Şiiri'ne Yansıması¹**Mehmet Burak ÇAKIN**

Dr. Öğr. Üyesi, Muş Alparslan Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi,
Türk İslam Edebiyatı Ana Bilim Dalı
mehmetburak44@gmail.com

Orcid ID: <https://orcid.org/0000-0003-0579-4850>

Öz

Klasik Türk edebiyatının beslendiği kaynakların en önemlilerinden biri Kur'ân'dır. Özellikle Kur'ân'ın anlatımında önemli bir yere sahip olan peygamber kıssaları, klasik edebiyatı büyük ölçüde etkilemiştir. Bu etki kimi zaman belli bir peygamberin hayatını konu edinen müstakil eserlerin yazılmasıyla; kimi zaman da şairlerin eserlerinde peygamber kıssalarına ait hususları telmih, teşbih, kinâye, mübâlağa, tevriye gibi edebî sanat unsuru olarak kullanmasıyla kendini göstermektedir.

Klasik edebiyatta kendisine çokça telmih yapılan, hayatı ile ilgili birçok unsura atıfta bulunulan peygamberlerden biri Hz. Mûsâ'dır. Kur'ân'da Hz. Mûsâ'nın hayatı ile ilgili olarak birçok kişiden ismen veya şahsen söz edilmekte ve birçok olağanüstü hadise aktarılmaktadır. Bu durum şairlerin Hz. Mûsâ kıssasındaki olay, kişi ve mekânları kullanarak söylemlerini daha etkili kılmalarını sağlamıştır.

Bu çalışmada Hz. Mûsâ kıssasının; XVI. yüzyılın önemli şairlerinden Zâtî, Bâkî, Fuzûlî ve Hayâlî Bey'in şiirlerine ne şekilde yansıdığı ortaya konması amaçlanmıştır. Bunun için öncelikle adı geçen şairlerin, şiirlerinde yer alan Hz. Mûsâ kıssası ile ilgili unsurlar tespit edilerek bunların Kur'ânî temelleri ortaya konmuştur. Daha sonra bu unsurlar, şairlerin kullanım amaçlarına göre tasnif edilmiştir. Buna göre şairlerin Hz. Mûsâ kıssası ile ilgili unsurları kullandığı yerlerin memdûha övgü, tabiat ve aşk tasviri ile hikmetli söz ve nasihatte bulunma olmak üzere üç grupta toplandığı görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Hz. Mûsa, XVI. Yüzyıl Klasik Şiiri, Zâtî, Bâkî, Fuzûlî, Hayâlî Bey.

¹ Makale Geliş/Kabul Tarihi: 22.02.2020 / 20.04.2020

Künye Bilgisi: Çakin, M.B. (2020). Hz. Mûsâ Kıssası'nın XVI. Yüzyıl Klasik Türk Şiiri'ne Yansıması. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 17 (1), 104-128. DOI: 10.33437/ksusbd.692896

The Reflections Of Parable Of Prophet Moses In Classical Turkish Poem In 16th Century

Abstract

The Koran is one of the most important resources which Classical Turkish Literature benefits from. Especially, prophetic parables that take an important place in Koran's phraseology affected classical literature largely. This effect sometimes occurs by writing certain prophet's life; and sometimes appears in poet's literal works by using prophetic parable components vi figure of speech like: reference, similitude, allusion, hyperbolism, double-entendre.

In classical literature, it is obvious that prophet Moses' life is the most mentioned and referred life among the all prophets. In Koran, almost every stage of the life of Prophet Moses is narrated in any way, regarding to this, several people and extraordinary events are also conveyed. Accordingly, poets made their expressions more impressive by using people, incidents and locales that were involved in parable of prophet Moses.

This studying aim to reveal how parable of Moses was reflected to poems that belongs to Zati, Baki, Fuzuli, and Hayali who were the most important characters lived in 16th century. For this reason, first of all, elements which related to parable of Moses that take an part poems of aforementioned poets were identified, and then how these elements were stated in Koran was searched. Secondly, these elements were classified according to poet's purpose. According to this classification, purposes were divided into three titles: Compliment to Praised One, Depiction of Nature and Love, Giving Wisely Word and Advice.

Keywords: Prophet Moses, Classical poems in 16th century, Zâtî, Bâki, Fuzûlî, Hayâlî.

1. GİRİŞ

Hz. Mûsâ; Kur'ân'da hayatından ve mücadelelerinden en fazla bahsedilen, isminin 136 kez geçmesi ile Kur'ân'da ismi en fazla zikredilen peygamber olma özelliğine sahiptir. Aynı şekilde Bakara, Araf, Yûnus, Kehf, Tâhâ, Kasas, Nêml, Nâziât sûreleri başta olmak üzere toplam 34 sûrede Hz. Mûsâ'nın hayatının farklı dönemlerine yer verilmekte yahut konu farklı bir bağlamda ve farklı bir yönden

ele alınmaktadır. Hz. Mûsâ'nın kıssasına Kur'ân'da bu derece yer verilmesi, bazı âlimlerce "Neredeyse Kur'ân'ın tamamı Hz. Mûsâ'nın kıssasını anlatmaya hasredilecekti" (Suyûtî, 1421: 1/204) şeklinde ifade edilerek kıssanın önemi vurgulanmaya çalışılmıştır.

Hz. Mûsâ'nın, Kur'ân'da kendisinden sağlam söz alındığı ifade edilen ve ulu'l-azm olarak adlandırılan beş büyük peygamberden biri olduğu görüşü genel olarak kabul edilmektedir (Karacabey, 1998: 302).

Sen de peygamberlerden azim sahibi (ulu'l-azm) olanların sabrettiği gibi sabret... (Ahkaf, 46/35).

Hani biz peygamberlerden söz almıştık; senden, Nuh'tan, İbrahim'den, Mûsâ'dan ve Meryem oğlu İsa'dan da. (Evet) biz onlardan pek sağlam bir söz aldık. (Ahzab, 33/7).

Dini dosdoğru tutun ve onda ayrılığa düşmeyin!" diye Nûh'a emrettiğini, sana vahyettiğini, İbrâhim'e, Mûsâ'ya ve İsâ'ya emrettiğini size de din kıldı... (Şura, 42/13).

Hz. Mûsâ'nın en meşhur lakabı, Allah'ın kendisi ile konuştuğu anlamına gelen Kelîmullâh'tır. Hz. Mûsâ'ya verilen bu lakap genel itibariyle "*Sana kıssalarını daha önce anlattığımız ve kıssalarını hiç anlatmadığımız nice peygambere (de vahyettik). Ve Allah Mûsâ ile de doğrudan konuştu*" (Nisa, 4/164) ayetinin muhtevasına dayanmaktadır. Bu lakabının yanında Kur'ân'da, ihlâsa erdirilmiş anlamında "muhlas" (Meryem, 19/51), Allah'ın nezaretinde yetişmiş (Tâhâ, 20/39), Allah için yetiştirilmiş (Tâhâ, 20/41), ilim ve hikmet verilen (Kasas, 28/14), muhsin (Kasas, 14/28), kerîm (Duhan, 44/17), emîn (Duhan, 44/18), vecîh (Ahzâb, 33/69) gibi lakap ve ifadelerle kendisinden övgü ile söz edilmektedir.

Hz. Mûsâ kıssasının Kur'ân'da bu kadar vurgulanması ve Kur'ân'da bahsi geçen diğer pek çok peygamberin aksine; doğumu, emzirilmesi, annesi, ablası, Firavun'un sarayına alınması, Medyen'e kaçması, Medyen'den dönmesi, Firavun ile olan mücadelesi, İsrâiloğullarını Mısır'dan çıkarması, İsrâiloğullarının asi ve inatçıları ile mücadelesi, Tûr Dağı'nda Allah ile konuşması, Samiri ve buzağı kıssası, Kârûn'un kıssası, adı geçmese de Bel'am bin Baura'ya atıfta bulunulması, kendisine ilim verilen kimse ile yolculuğu, İsrâil oğullarının inek kesme kıssası gibi hayatındaki birçok kişi ve olayın ayrıntılı denebilecek bir şekilde anlatılmasının çok sayıda hikmeti bulunmaktadır. Bu hikmetlerden biri, Hz. Mûsâ'nın doğumundan itibaren hayatının her döneminin olağanüstülükler, mucizeler, ilâhî lütuf ve inayetler ile iç içe olmasıdır. Bu durum ayette "*Onu (bebek Mûsâ'yı) sandığın içine koy ve denize (Nil'e) bırak ki, deniz onu kıyıya atsın da kendisini, hem bana düşman, hem de ona düşman olan birisi (Firavun)*"

alsın. Sana da, (ey Mûsâ), sevilesin ve gözetimimizde yetiştirilesin diye tarafımızdan bir sevgi bırakmışım.” (Tâhâ, 20/39) şeklinde ifade edilmektedir.

Kur'ân'a göre Hz. Mûsâ'nın hayatı ve mücadelelerine bakılacak olursa en temelde iki ana döneme ayrıldığı görülecektir. Bunlardan ilki Mısır'da Firavun ve Hâmân ile onların meydana getirdiği siyasî ve toplumsal yapıya karşı verdiği mücadeledir. Hz. Mûsâ'nın hayatının ikinci önemli dönemi ise İsrâiloğulları'nı Mısır'daki esaretten kurtardıktan sonra İsrâiloğulları'nın asi, inatçı ve nankör insanlarına rağmen hak ve adalete dayalı bir toplum oluşturmak için verdiği mücadelelerden meydana gelmektedir. Bu dönemde Hz. Mûsâ, onca ilâhî nimet ve ihsana nail olan kavminin, ilâhî hüküm ve fermanlara karşı gelmesi sorunuyla uzun yıllar uğraşmış, onların bu emirlere tabi olması için büyük gayretler göstermiştir.

Hz. Mûsâ'nın hayatının her döneminde göstermiş olduğu büyük azim ve gayreti Kur'ân'da övgü ile anılmakta, buna mukabil her zorluğun karşısında kendisine ve kavmine verilen ilâhî lütuf ve ihsanlar tüm zamanlar için tevekkül kaynağı ve ümit ışığı olması amacıyla vurgulanmaktadır.

2. HZ. MÛSÂ KISSASI İLE İLGİLİ KULLANILAN MAZMUNLARIN KUR'ÂNÎ TEMELLERİ

Çalışmanın bu kısmında, Hz. Mûsâ'nın hayatının farklı dönemlerinde önemli bir yere sahip olan asâ, yed-i beyzâ, Firavun, Kârûn, Hâmân, sihirbâzlar, Tûr dağı gibi kıssa unsurlarına Kur'ân'da ne şekilde yer verildiğine değinilecektir. Bu unsurların Kur'ânî temellerinin bilinmesi şiiirlerdeki telmih, teşbih, mübâlağa vb. sanat unsurlarının daha iyi anlaşılmasına katkı sağlayarak şiiirlerdeki anlam derinliğinin fark edilmesini beraberinde getirecektir. Bu kısımda bulunan Hz. Mûsâ kıssasına ait unsurlar, araştırmanın konusu olan şiiirlerde tespit edilenler ile sınırlandırılmıştır.

2.1. Asâ

Hz. Mûsâ kıssasındaki en önemli varlıklardan biri asâsıdır. Hz. Mûsâ'nın asâsı ile birden fazla mücizeyi gerçekleştirdiği Kur'ân'da anlatılmaktadır.

Hz. Mûsâ; hikmet-i ilâhî gereği can düşmanı olan Firavun'un sarayında büyür, Firavun'un adamlarından birini kazaen öldürmesi sonucu Medyen'e kaçmak zorunda kalır. Medyen'de Hz. Şuayip ile karşılaşan Hz. Mûsâ, kızlarından biri ile evlenmesi karşılığında ona 8 yahut 10 sene çobanlık yapar. Hz. Mûsâ çobanlık süresi bitince yeniden Mısır'a dönmeye karar verir. Çölde giderlerken bir ateş görmesi üzerine Tûr Dağı'na gelen Hz. Mûsâ'ya burada ilâhî hitap ulaşır. Asânın Hz. Mûsâ kıssasında bahsinin geçtiği ilk yer Hz. Mûsâ'nın, Allah ile konuşarak peygamber seçildiğini öğrendiği Tûr Dağı'ndaki bu hadisedir:

Sağ elindeki nedir ey Mûsâ? Dedi ki: "O, benim asamdır; ona dayanmakta, onunla davarlarım için ağaçlardan yaprak silkelemekteyim, onda benim için daha başka yararlar da var (Tâhâ, 20/17-18).

Hz. Mûsâ'ya asâsı aracılığı ile verilen mûcizelerden ilki, asânın yılanı dönüşmesidir. Kur'ân, asânın üç farklı ortamda yılanı dönüşmesinden söz etmektedir. Asânın yılanı dönüştüğü ilk sefer, Tûr Dağı'nın Tuvâ Vadisi'nde Hz. Mûsâ'nın Allah ile konuştuğu yukarıda bahsi geçen hadisedir:

Dedi ki: "Onu at, ey Mûsâ!" Böylece, onu attı; (bir de ne görsün) o hemen hızla koşan bir yılan (oluvermiş). Dedi ki: "Onu al ve korkma, Biz onu ilk durumuna çevireceğiz." (Tâhâ, 20/19-21).

Asanı bırak, (bıraktı ve) onun çevik bir yılan gibi hareket ettiğini görünce, geriye doğru kaçtı ve arkasına bakmadı. "Ey Mûsâ, korkma; şüphesiz Ben(im); Benim yanımda gönderilen (elçiler) korkmaz (Neml, 27/10).

İkincisi, Hz. Mûsâ'nın Firavun'un sarayına giderek onu imana davet ettiği ve risâletinin delili olarak mûcize gösterdiği zamandır:

(Firavun) Dedi ki: "Eğer gerçekten bir âyet getirmişsen ve doğru sözlülerden isen, bu durumda onu getir. Böylece (Mûsâ) asâsını fırlatınca, anında apaçık bir ejderha oluverdi (Arâf, 7/106-107).

Kur'ân'a göre; asânın ejderhaya dönüştüğü son yer ise Hz. Mûsâ ile sihirbâzların bayram günü halkın gözünün önünde davalarının haklılığını ispat etmek için karşı karşıya geldiği zamandır:

(Sihirbâzlar) "Ey Mûsâ" dediler. Ya sen (asânı) at veya önce biz atalım. Dedi ki: "Hayır, siz atın." Sonra hemen (ne görsün), sihirlerinden dolayı, onların ipleri ve asâları kendisine gerçekten koşuyormuş gibi göründü. Mûsâ, bu yüzden kendi içinde bir tür korku duymaya başladı. "Korkma" dedik. "Muhakkak sen üstün geleceksin." "Sağ elindekini ativer, onların yaptıklarını yutacaktır; çünkü onların yaptıkları yalnızca bir büyücü hilesidir. Büyücü ise nereye varsa kurtulamaz. Bunun üzerine büyücüler, secdeye kapandılar: "Hârûn'un ve Mûsâ'nın Rabbine iman ettik" dediler. (Tâhâ, 20/65-70).

Yılanı dönüşmesinden başka, Hz. Mûsâ'nın asâ ile gösterdiği bir diğer mûcize, İsrâiloğullarını Mısır'dan kaçırdığı sırada denizi yarmasıdır. Hz. Mûsâ, kendilerini takip eden Firavun ordusu ve deniz arasına sıkışınca Allah'ın emri ile asâsını denize vurur ve denizden geçmeleri için yollar açılır:

Bunun üzerine Mûsâ'ya: "Asânla denize vur" diye vahyettik. (Vurdu ve) Deniz hemencecik yarılıverdi de her parçası kocaman bir dağ gibi oldu. (Şuara, 26/63).

Asânın gösterdiği başka bir mucize de taştan su çıkarmasıdır. Hz. Mûsâ, İsrâiloğulları ile birlikte çölde susuz kaldıkları sırada Allah'ın emri ile asâsını taşa vurur ve taştan on iki pınar kaynamaya başlar:

(Yine) Hatırlayın; Mûsâ kavmi için su aramıştı, o zaman Biz ona: "Asânı taşa vur" demiştik de ondan on iki pınar fışkırmıştı, böylece herkes içeceği yeri bilmişti. Allah'ın verdiği rızıktan yiyin, için ve yeryüzünde bozgunculuk yaparak karışıklık çıkarmayın. (Bakara, 63).

Kur'ân'a göre, Hz. Mûsâ'nın hayatının farklı dönemlerindeki mücadelesi ve davasının ispatı noktasında, asanın ilâhî bir lütuf ile önemli bir yerinin olduğu görülmektedir.

2.2. Yed-i Beyzâ

Hz. Mûsâ'ya verilen mucizelerden biri yed-i beyzâdır. Yed-i beyzâ, beyaz el demektir. Hz. Mûsâ'nın elini koynuna veya koltuk altına koyup çıkardıktan sonra elinin, göz alıcı bir şekilde beyaz ve parlak hale dönüşmesi mucizesidir. Kur'ân'da bu mucizenin iki farklı ortamda geçtiğinden söz edilir. İlki Hz. Mûsâ'nın Medyen dönüşünde, Tûr Dağı'nda Allah ile konuşarak risalet ile görevlendirildiğini öğrendiği zamandır:

Elini koltuğuna sok, bir hastalık olmadan, başka bir mucize (âyet) olarak bembeyaz bir durumda çıksın (Tâhâ, 20/22).

İkincisi de risâlet vazifesi ile Firavun'un huzuruna ilk çıktığı zamandır:

Elini de çekip çıkardı, bir de (ne görsün) o, bakanlar için 'parlayıp aydınlanıvermiş'. (Firavun,) Çevresindeki önde gelenlere: "Bu" dedi, "Doğrusu bilgin bir büyüdüdür." (Tâhâ, 20/33-34).

Rivâyete göre, Firavun bir mucize göstermesini isteyince Hz. Mûsâ ilk önce asâsını atar ve asâ ejderhaya dönüşür. Ardından elini koynuna sokup çıkarır. Hz. Mûsâ'nın eli gözleri alacak kadar parlar, etrafı aydınlatır, gözleri kamaşan Firavun ona bakamaz; öyle ki bu parlaklık şehirdeki evlerden hatta perde arkalarından bile görünür. Elini tekrar koynuna sokup çıkardığında eli yine eski haline döner (Sa'lebî, 1954:183-184).

Yed-i Beyzâ, tıpkı asâ gibi Hz. Mûsâ'nın kendisi ile teyit edildiği mucizelerindendir, ancak bu mucizenin Firavun sarayından sonra başka bir yer ve zamanda gerçekleşmesi hakkında bir âyet yoktur.

2.3. Firavun

Firavun, eski Mısır'da kral için kullanılan bir unvandır. Başlangıçta yönetim sarayı için kullanılan kelime zamanla krallar için kullanılmaya başlanmıştır. Arapçada Fir'avn şeklinde kullanılan kelimenin İbranice veya Süryaniceden geçtiği düşünülmektedir (Harman, 1996: 13/118).

Kur'ân'da Hz. Mûsâ'nın kendisi ile mücadele ettiği ve nihayetinde denizde boğularak can veren bu Firavun'un adının ne olduğu geçmemektedir. Hazret-i Mûsâ'nın mücadelesi bağlamında kendisinden sıkça söz edilen Firavun'un adının geçmemesi dikkat çeken bir husustur. Yûsuf sûresinde, Hz. Yusuf'un muhatap olduğu Mısır hükümdarı için Firavun yerine melik (kral) denilmesi de yine bu bağlamda dikkat çeken bir diğer husustur. Her iki durumun, Kur'ân'ın "firavun" kelimesini, her devirde ortaya çıkabilecek azgınlaşmış zalim ve zorba insanlar ve iktidarlar için sembolleştirmiş olmasından kaynaklandığı düşünülebilir. Yani Kur'ân, firavun kelimesi ile tarihin belli bir döneminde yaşamış olan belli şahıstan ziyade, insanlığın her döneminde ortaya çıkması muhtemel "firavun" tipini anlatmaktadır ki bu da Kur'ân kıssalarının en temel özelliğidir.

Firavun, Hz. Yusuf'tan itibaren Mısır'a yerleşmiş olan ve yüzyıllar içinde orada çoğalan İsrâiloğulları'na en kötü zulümleri yapmakta, onların nüfuslarını ve toplumsal güçlerini sınırlandırmak için belli bir oranda erkek çocuklarını katletmektedir:

Hani size dayanılmaz işkenceler yapan, kadınlarınızı sağ bırakıp erkek çocuklarınızı öldüren Firavun ailesinden sizi kurtarmıştık. Bunda Rabbinizden sizin için büyük bir imtihan vardı (Araf, 7/141).

Erkek çocuklarını katlederken ilâhî hikmet gereği, Hz. Mûsâ'yı kendi sarayında büyütüp yetiştirmek durumunda kalır. Azgınlıkta sınır tanımayan Firavun, kendisini Mısır'ın tek hâkimi olarak görmeye kalkmayıp insanların en yüce rabbi olarak tanıtmaktadır:

Firavun, kendi kavmi içinde bağırdı; dedi ki: "Ey kavmim, Mısır'ın mülkü ve şu altımda akmakta olan nehirler benim değil mi? Yine de görmeyecek misiniz? (Zuhruf, 43/51)

Dedi ki: "Sizin en yüce Rabbiniz benim. (Naziât, 81/24)

Hz. Mûsâ'nın Medyen'den dönmesinin ardından kendisine yaptığı tebliği ve ilâhî ikazları dikkate almadığı gibi daha da azgınlaşır. Hz. Mûsâ'nın İsrâiloğulları'nı Mısır'daki esaretten kurtarmak için kaçırmasının ardından onların peşine düşer. Hz. Mûsâ ve beraberindekilerin yarılan denizden geçtiklerini görünce o da ordusu ile beraber yarılan denizden geçmeye çalışır

ancak denizin ortasında iken su üstlerine kapanır ve boğularak can verir. Âyette boğulma anında iman eden Firavun'a artık imanının fayda etmeyeceği beyan edilmektedir:

Biz, İsrâiloğulları'nı denizden geçirdik; Firavun ve askerleri azgınlıkla ve düşmanlıkla onların ardına düştü. Sular onu boğacak düzeye erişince (Firavun): "İsrâiloğulları'nın kendisine inandığı (İlâh'tan) başka İlâh olmadığına iman ettim ve ben de Müslümanlardanım" dedi. Şimdi (öyle) mi? Oysa sen önceleri isyan etmiştin ve bozgunculuk çıkararlardandın. Bugün ise, senden sonrakilere bir âyet (ibret, mucize) olman için seni yalnızca bedenle kurtaracağız (herkese cesedini göstereceğiz). Gerçekten insanlardan çoğu, bizim âyetlerimizden habersizdirler (Yûnus, 10/90-92).

2.4. Kârûn

Kârûn, İsrâiloğulları'ndan oldukça zengin bir kimsedir. Kur'ân'da hazinelerinin anahtarlarını bile güçlü kuvvetli bir topluluğun ancak taşıyabildiği ifade edilmek suretiyle ne kadar zengin olduğu anlatılmaktadır. Serveti ile mağrur olması, serveti içindeki ilâhî hakkı görmezden gelmesi ve insanları ifsat etmesi sebebiyle kendisinin ve sarayının yerin dibine batırıldığı Kur'ân'da anlatılmaktadır (Kasas, 28/76-82).

Rivayetlere göre Kârûn, Hz. Mûsâ'nın amcasının oğludur. Önceleri Hz. Mûsâ'ya iman eden ve ona yardım eden kimselerdendir. Kârûn, zekât zamanı geldiğinde servetini kendisinin kazandığı ifade ederek malının zekâtını vermekten kaçınır. Hz. Mûsâ'yı kendisi için bir tehdit olarak gören Kârûn, işi Hz. Mûsâ'ya iftira atmaya kadar götürür. Bu şekilde, Hz. Mûsâ'yı insanların gözünden düşürerek kendi konumunu sağlamlaştırmayı hedeflemiştir. Ancak Allah'ın yardımı ile iftirası ortaya çıkınca Hz. Mûsâ'nın bedduası ile kendisi ve sarayı yerin dibine batırılır (Taberî, 2001: 18/332-335).

Gerçek şu ki, Kârûn, Mûsâ'nın kavmindendi, ancak onlara karşı azgınlıktı. Biz, ona öyle hazineler vermiştik ki, anahtarları, birlikte (taşımaya) davranan güçlü bir topluluğa ağır geliyordu. Hani kavmi ona demişti ki: "Şımararak sevinme, çünkü Allah, şımararak sevince kapılanları sevmez (Kasas, 28/76).

Kârûn da tıpkı Firavun gibi Kur'ân da sembolleştirilen tiplerden biridir. Kârûn, Kur'ân'da anlatıldığı şekliyle servetin ve dünyalığın zirvesidir. Her biri, bir hazineye ait olan anahtarlarını toplamda 60 adet katırın taşıyabildiği rivâyet edilmektedir (Taberî, 2001: 18/312-313). Kârûn, servete tapmanın, serveti toplumu ifsat etmenin ve ilâhî risâleti yüklenenlere karşı bir silah olarak kullanmanın sembolü olmuştur.

2.5. Tûr Dağı

Hız. Mûsâ kıssası içinde Tûr Dağı'nın önemli bir yeri vardır. Tûr kelimesinin Süryanicede dağ anlamına geldiği ve Kur'ân'da geçen Arapça olmayan kelimelerden olduğu belirtilmektedir. (Ebu Muğulî, 2003: 66) Hız. Mûsâ kıssasında Tûr Dağı, ilk olarak Hız. Mûsâ'nın ailesi ile birlikte Medyen'den Mısır'a dönmesi esnasında konu edinilmektedir. Çölde gece vakti hava oldukça soğuk ve ateşleri de yok iken Hız. Mûsâ dağda bir ışık görür. Orada birilerinin olduğunu düşünerek yol sormak, köz almak ve yardım istemek için ailesini olduğu yerde bırakarak oraya gitmeye karar verir. Tûr Dağı'nda ateşin olduğu yere varınca ilâhî hitaba mazhar olur ve türlü mucizelerle Firavun'a giderek ona tebliğde bulunmak ve İsrâiloğulları'nı onun zulmünden kurtarmakla görevlendirilir:

Böylelikle Mûsâ, süreyi tamamlayıp ailesiyle birlikte yola koyulunca, Tur tarafında bir ateş gördü. Ailesine: "Siz durun, gerçekten bir ateş gördüm; umarım ondan ya bir haber, ya da ısınmanız için bir kor parçası getiririm" dedi. (Kasas, 28/29).

Tûr Dağı, Hız. Mûsâ'nın hayatının sonraki dönemlerinde yine vardır. Hız. Mûsâ'ya Tevrat'ın verilmesi, Allah'ı görmek istemesi, Allah'ın dağa tecelli ederek dağın parçalanması; Tûr Dağı'nın yerinden sökülerek bir azap işareti olmak üzere İsrâiloğullarının tepesinin üzerinde başlarına inecek şekilde havada tutulması gibi mucizeler (Bakara, 2/63; Araf, 7/142-147; Tâhâ, 20/80) Tûr Dağı ile ilgili olarak Hız. Mûsâ kıssasında bahsi geçen hadiselerdendir.

2.6. Sihirbâzlar

Hız. Mûsâ, Allah tarafından görevlendirilmiş bir peygamber olduğunu söyleyerek hakkaniyetini ispat etmek amacıyla mucizlerini gösterince Firavun hakkı kabule yanaşmaz, Hız. Mûsâ'yı sihirbâzlık ile itham eder ve ülkedeki tüm sihirbâzları toplayarak Hız. Mûsâ'nın karşısına çıkarmaya karar verir. Bu şekilde sihirbâzların Hız. Mûsâ'yı yeneceğini ve etkisiz hale getireceklerini hesap etmektedir. Hız. Mûsâ ise bu karşılaşmanın, bayram günü ve tüm halkın toplandığı bayram yerinde olmasını isteyerek davasını ve hakkaniyetini tüm halka göstermeyi amaçlar. Ülkenin tüm mâhir sihirbâzları bayram günü toplanır ve herkes yerini alır. Her biri asâsını, iplerini vb. ortaya atarak insanların gözünde yılan gibi görünmesini sağlar. Daha sonra Hız. Mûsâ asâsını atar ve ejderhaya dönüşen asâsı, sihirbâzların yılan şeklindeki asâ ve iplerini ağzına alarak yutar. Sihir ile yapılan bir yılanın bir başkasını yiyerek ortadan kaldıramayacağını bilen sihirbâzlar, Hız. Mûsâ'nın yaptığının bir sihir değil, ancak bir peygamberin gösterebileceği ilâhî bir mucize olduğunu anlarlar ve imana gelerek secdeye kapanırlar. İşlerin umduğunun aksine kendi aleyhine ve Hız. Mûsâ'nın lehine döndüğünü gören Firavun, sihirbâzları daha önceden Hız. Mûsâ ile anlaşarak

kendisine tuzak kurmuş olmakla itham eder ve imanlarından vazgeçmezlerse el ve ayaklarını çapraz keserek onları hurma ağaçlarında sallandırmakla tehdit eder. Sihirbâzlar ise kendilerine gelen hakikati görmezden gelemeyeceklerini ve imanlarından canları pahasına da olsa asla dönmeyeceklerini söylerler (Araf, 7/111-126; Tâhâ, 20/57-73; Şuara 26/35-51).

Hz. Mûsâ kıssasında sihirbâzlar ilk önce, bâtılın ve hak karşısındaki mağlubiyetinin daha sonra hakka teslimiyetin ve bu uğurda can vermenin temsilcileridir. Ancak edebiyatta daha çok ilk yönleri ile ele alınmışlardır. Yani sihirbâzlar, bâtıl olan düşmanın ne kadar güçlü ve üstün görünse de hak karşısında aciz ve mağlup olmaktan başka bir seçeneğinin olmadığını temsil etmektedirler.

2.6. Hâmân

Firavun'un veziri yahut sarayındaki üst rütbeli yetkililerden biri olduğu anlaşılan Hâmân'ın adı Kur'an'da altı kez geçmektedir (Karaman, vd., 2007: 4/216). Eski Mısır ile ilgili yapılan son araştırmalar ışığında Hâmân'ın eski Mısır'daki Amon kültünün başrahibi yahut inşaat işlerinden sorumlu en üst düzeydeki yetkili veya iki görevi üstlenen kişinin aynı kişi olabileceği ihtimali bulunmaktadır (Kuzgun, 1997: 15/436-437).

Ve (istiyoruz ki) onları yeryüzünde iktidar sahipleri olarak yerleşik kılalım, Firavun'a, Hâmân'a ve askerlerine, onlardan sakındıkları şeyi gösterelim (Kasas, 28/6).

Nihayet Firavun'un ailesi, onu (ileride bilmeksizin) kendileri için bir düşman ve üzüntü konusu olsun diye sahipsiz görüp aldılar. Gerçekte Firavun, Hâmân ve ikisinin askerleri bir yanılğı içindeydi (Kasas, 28/8).

Firavun dedi ki: "Ey önde gelenler, sizin için benden başka ilah olduğunu bilmiyorum. Ey Hâmân, çamurun üstünde bir ateş yak da, bana yüksekçe bir kule inşa et, belki Mûsâ'nın ilahına çıkarım çünkü gerçekten ben onu yalancılardan (biri) sanıyorum (Kasas, 28/38).

Andolsun, Biz Mûsâ'yı ayetlerimizle ve apaçık bir delille gönderdik; Firavun'a, Hâmân'a ve Kârûn'a. Ama onlar: (Bu,) Yalan söyleyen bir büyücüdür" dediler (Mümin, 40/23-24).

Âyetlerde Mısır ordusunun Firavun ile birlikte Hâmân'a da nispet edilmesi ve Firavun'un büyük bir kule yapma görevini Hâmân'a vermesi, Hâmân'ın Mısır siyâsî ve askerî düzeni içinde oldukça önemli bir yeri olduğunu göstermektedir. Yine zulüm ve sapkınlıkta Firavun ile birlikte anılması onun da bu konularda

Firavun'dan çok aşağı kalır yanının olmadığını ve zulüm düzeni içinde Firavun'un en büyük destekçisi olduğunu göstermektedir.

2.7. Bel'am bin Ba'ûr

Bel'am ismi Kur'ân'da geçmemektedir. Ancak A'râf sûresi 175-176. âyetlerde bahsi geçen kişinin Bel'âm olduğu yönünde görüşler ve genel kabul vardır.

Kendisine verdiğimiz âyetleri (delilleri) bir kenara bırakarak şeytanın ardına takılan ve sonunda azgınlardan olan kişinin haberini onlara oku. Eğer isteseydik onu kendisine verdiklerimizle yüceltirdik ama o, dünyaya saplanıp kaldı ve hevasına uydu. Onun durumu kovsan da kendi haline bıraksan da dilini çıkarıp soluyan köpek gibidir...(A'râf, 7/175-176).

Tefsirlerde bu âyette bahsi geçen kişinin Eber veya Baura oğlu Bel'âm (Bel'am) olduğuna dair rivayetler bulunmaktadır. Kendisine ilim verilen ve duası Allah katında makbul olan bu zatın Hz. Mûsâ döneminde yaşadığı aktarılmaktadır. Hz. Mûsâ'nın kendi kavminden veya düşman olan bir kavimdir. Hz. Mûsâ düşman olan bu kavimle savaşacağı sırada Bel'am'a gelerek Hz. Mûsâ ve ordusuna beddua bulunmasını isterler. Ancak Allah'ın peygamberine beddua etmesi durumunda hem dünyasını hem de ahiretini kaybedeceğini söyleyen Bel'am ilk başta bu teklifi reddeder. Ancak daha sonra kendisine sunulan güzel hediyelere kanarak Hz. Mûsâ ve ordusuna beddua etmek üzere dağa çıkar. Burada Hz. Mûsâ'ya beddua edecekken ilâhî takdir ile diline sahip olamaz. Hz. Mûsâ'ya dua ve kendi kavmine beddua eder. Bunun üzerine dili köpeğin dili gibi uzayıp ağzından sarkar. Hem dünyasının hem ahiretinin gittiğini anlayan Bel'am bu sefer Hz. Mûsâ'nın ordusuna karşı tuzak kurmaya başlar (Taberî, 2001: 10/566-582).

3. KLASİK EDEBİYATTA HZ. MÛSÂ

Klasik edebiyatın önemli kaynaklarından biri peygamber kıssalarıdır. Divan şairleri eserlerinde, dinî motif ve sanat unsuru olarak peygamber kıssaları ve peygamberlerin mucizelerini işlemişlerdir (Mermer vd., 2008: 31). Peygamberlerin hayatları, kavimlerini Allah'ın dinine davetleri, davet sırasındaki mücadeleleri, yaşadıkları zorluklar, düşmanlarına üstün gelmeleri, mucizeleri vb. peygamberlerle alakalı birçok hususa klasik şiirde sıkça yer verilmiştir. Şairler; peygamberler ile ilgili yaptıkları teşbihlerini çoğu zaman telmihlerle yani ilgili peygamberinin hayatının belli bir dönemine, mucizesine yahut onun hayatındaki önemli bir varlık veya şahsa yaptıkları göndermeler ile eserlerindeki anlamı pekiştirerek derinleştirmeye çalışmışlardır (Canım, 2016: 186).

Divan şairleri kimi zaman peygamber kıssalarından teşbih, telmih, mübâlağa vb. sanat unusu ru olarak istifade ederken kimi zaman bu peygamberlerin hayatlarını konu edinen müstakil eserler vermişlerdir. Divan şairlerinin eserlerine kaynaklık eden peygamberlerden birisi de Hz. Mûsâ'dır.

Hız. Mûsâ'nın hayatı ve mucizeleri ile ilgili unsurlar klasik edebiyatta sıkça işlenmiştir. Buna ilaveten az da olsa Hz. Mûsâ'nın hayatını konu alan müstakil eserlerin var olduğu da bilinmektedir. Mirzâ Ahmed bin Mirzâ Kerim tarafından kaleme alınan Mûsâ-nâme Çağatay edebiyatı sahasında kaleme alınmış önemli bir eserdir (Aşçı, 2012). Anadolu sahasında kaleme alınmış olan *Kıssa-i Mûsâ Aleyhi's-Selâm Ma'a Fir'avn Kavmihi Min Ehli'l-Küfr ve'z-Zalâm* adlı eserin, bu sahada yazılmış olan tek manzum örnek olduğu ifade edilmektedir (Ölker, 2013). Hız. Mûsâ kıssasını konu edinen Kıssa-i Mûsâ adlı mensûr eserlere de kütüphanelerde rastlanmaktadır (Uzun, 2016: 67).

3.1. Hız. Mûsâ Kıssası'nın XVI. Yüzyıl Şiiri'ne Yansıması

Bu çalışmada XVI. yüzyıl edebiyatının önde gelen eserlerinden Fuzûlî Dîvânı (Kılınç, 2017), Bâkî Dîvânı (Küçük, 2019), Hayalî Bey Dîvânı (Tarlan, 1992) ile Zâtî Dîvânı'nın Gazelleri Dışında Kalan Şiirleri (Kurtoğlu, 2017) taranarak Hız. Mûsâ kıssasına atıfta bulunan beyit ve kıtalar tespit edilmiştir. Eserlerden alınan bölümlerde transkripsiyon alfabesi kullanılmamış, sadece aslî uzunluklar gösterilmiştir.

İncelenen eserlerde Hız. Mûsâ'nın kıssası ile ilgili mazmunların memdûha övgü, aşk ve tabiat tasviri ile hikmet ve nasihat olmak üzere üç ana grupta toplandığı görülmektedir.

3.1.1. Memduha Övgü

Şairler özellikle kasidelerde, Hız. Mûsâ kıssasına ait şahıs, olay ve varlıkları teşbih ve mübâlağa unsuru olarak kullanıp memdûhlarını övmektedirler.

Zâtî, devlet adamları için yazdığı kasidelerinde ordunun mızraklarını Hız. Mûsâ'nın mucizevî asâsına benzetmektedir. Bu bağlamda pâdişâhın düşmanları hakkın karşısında yer alarak yenilmeye ve teslim olmaya mecbur olan sihirbâzlara benzetilmektedir. Askerlerin elindeki mızraklar asâ-yı Mûsâ görevi üstlenerek hak orudusunu galip getirmekte ve nusret ile zafere erişirmektedir:

Leşkerün nîzesi mânend-i asâ-yı Mûsâ

Görinür düşmeninün gözlerine ejderhâ (Kurtoğlu, 2017: 81)

Nefes-i İsiy-i nusretdür anun gürzi yili

Mûsi-yi fetha asâ nîze-i leşker-şikenî (Kurtoğlu, 2017: 186)

Îsâ-yı fetha satvetinün yilidür nefes

Mûsâ-yı nusret ü zafere nîzesi asâ (Kurtoğlu, 2017: 198)

Îsi-yi fetha revân şeş-perünün yili nefes

Mûsi-yi nusrete nîzen n'ola olursa asâ (Kurtoğlu, 2017: 81)

Ceng içre gerçi sihr iderüm dir idi adû

Hak bu ki itdi sihrini bâtl asâ-yı feth (Kurtoğlu, 2017: 85)

Zâtî, Kanûnî için yazdığı kasidelerde pâdişâhın sancağını Hz. Mûsâ'nın asâsına, düşmanları da Firavun'a benzetmektedir. Firavun'un geniş mülkünün kendisine dar edilerek denizde boğulması gibi pâdişâhın sancağının da havaya kaldırılmasıyla, düşman ordusuna yeryüzü dar edilmektedir. Saltanat tıpkı mucizeler meydana getiren asâ gibi pâdişâhın eline sunulmuştur.

Mûsâ asâsı gibi kaldursa sancagun ser

Firavn-veş adûya teng ola mülk-i vâsi (Kurtoğlu, 2017: 132)

Nîl-i hûna düşmeni gark it yûri Mûsâ gibi

Sunilupdur destüne çün kim asâ-yı saltanat (Kurtoğlu, 2017: 81)

Yine Zâtî, Kanûnî için yazdığı kasidesinde kazanılan zaferler ve gerçekleştirilen fetihler sayesinde elde edilen ganimetlerin çokluğunu anlatmak için ordunun Kârûn gibi altına boğulduğunu; zafer ve fethin; Kârûn'a kimya öğreten Hz. Mûsâ'ya dahi kimya öğretmesine benzediğini anlatmaktadır:

Leşkerün müstagrak-ı zer oldılar Kârûn gibi

Kîmyâ öğretti benzer Mûsi'ye umrân-ı feth (Kurtoğlu, 2017: 81)

Bâkî, Sultan Mehmet için yazdığı kasidesinde pâdişâhın düşmanlarına beddua ederek tıpkı Firavun ve Hâmân'ın denizde boğulması gibi onların da yokluk denizinde boğularak yok olmalarını niyaz etmektedir:

Belâ gird-âbına salsun adûnı nâ-bedîd itsün

Fenâ deryâsına gark eyleyen Fir'avn u Hâmân'ı (Küçük, 2019: 33)

Fuzulî, yazmış olduğu kasidesinde yeryüzünde düzeni sağlayan adaletin tıpkı yed-i beyzâ gibi nurlar saçtığını, yeryüzünde düzenin bozulmasının ve bozgunculuğun çıkmasının sihirbâzların sihri gibi olduğunu, bu bozgunculuğu ortadan kaldırmak için tıpkı Hz. Mûsâ'nın asâsını kullanması gibi azim sahibi olmak gerektiğini vurgulamaktadır.

Sâ'id-i adldediür kuvvet-i îcâd-ı nizâm

'Arz-ı i' câz-ı nübüvvet yed-i beyzâ eyler

Pençe-i azmedediür kudret-i islâh-ı fesâd

Sihir def'in meded-i mu'ciz-i Mûsâ eyler (Kılınç, 2017: 730)

Şairler, Hazret-i Mûsâ'nın "Kelîmullâh" olmasından dolayı memdûhlarını Mûsâ sözlü anlamına gelen Mûsâ-sühan ibaresi ile övmekte, onların güzel sözlü ve tatlı dilli olmalarından da öte konuşmalarında ilâhî bir hikmetin olduğunu ima etmeye çalışmaktadırlar:

Âl-i 'Osmân Hazret-i Sultân Süleymân bin Selîm

Server-i 'âlem-sünen Îsâ-nefes Mûsâ-sühan (Kurtoğlu, 2017: 129)

Mustafâ Paşa medâr-ı âftâb-ı ma'delet

Hazret-i Mûsâ-sühan Îsâ-nefes Ahmed-sünen (Kurtoğlu, 2017: 147)

Fuzulî, vefa Tûru'nun Kelîm'i olarak övdüğu memdûhunun elindeki kalemin hayır ehline asâ, şer ehline yılan olduğunu dile getirmektedir. Kalemin hayır ehline asâ olması, Hz. Mûsâ'nın asa ile denizi yarıp İsrâiloğullarını kurtarması, susadıkları sırada kayaya vurarak onlara kayadan su çıkarması gibi iyiliklerine telmihtir. Şer ehline yılan olması da Firavun, yakınları ve sihirbâzlarına karşı korkutucu ve üstün gelen bir mücizevî güçtür. Şair bu şekilde, kalemin memdûhunun elinde iyiler için nimet ve kötüler için zillet ve azap aracı haline geldiğini ifade etmektedir.

Kelîm-i Tûr-ı vefâsan ki ehl-i hayr ü şere

Elünde gâh asâ oldı gâh mâr kalem (Kılınç, 2017: 730)

3.1.2. Tasvir

Şairler, Hz. Mûsâ kıssası ile ilgili mazmûnları, anlatmak istedikleri bir konuyu tasvir etmede sıkça kullanmaktadırlar. Bu tasvirleri genel itibariyle gül, bülbül,

gülzar, bahar, hazan vb. tabiat tasvirleri ile âşık ve maşûka matuf olan aşk ile ilgili tasvirler olarak ikiye ayırmak mümkündür.

3.1.2.1. Tabiat Tasvirleri

Şairlerin en fazla kullandıkları tasvirlerin bahara ait tasvirler olduğu dikkat çekmektedir. Gül, gonca, bülbül ve gülzâr vb. öğeleri anlatmak için Mûsâ kıssasına teşbih, istiare, telmih vb. sanatlarla atıfta bulunmaktadır. Zâtî'nin, bülbülü Hz. Mûsâ'ya teşbihen sıkça kelîm olarak nitelendirmesi dikkat çekicidir. Yine Zâtî'nin bu bağlamda sıkça kullandığı bir ifade de “ahdar şecerden nâr çıkarmak”tır. Zâtî, sıkça kullandığı bu “yeşil ağaçtan ateş çıkarmak” ibaresi “*Yemyeşil ağaçtan sizin için ateş çıkaran O'dur; işte ondan yakıp durmaktasınız.*” (Yasin, 36/80) ayetini hatırlattığı gibi Hz. Mûsâ'nın kıssası bağlamında düşünüldüğünde Hz. Mûsâ'nın Tûr Dağı'nda Allah ile konuşması hadisesini de çağrıştırmaktadır. Zira Hz. Mûsâ ateşi görerek ateşin yanına gitmiş, ateşin yanında iken sağ tarafında bulunan bir ağaçtan ilâhî nidâyı işitmiştir. Bu durum âyetlerde şu şekilde ifade edilmektedir:

(Mûsâ) oraya (ateşin yanına) gelince şöyle seslenildi: Ateşin yanında olan ve çevresinde bulunanlar mübarek kılınmıştır. Âlemlerin Rabbi olan Allah münezzehdir (Neml, 27/8).

Oraya gelince, o mübarek yerdeki vadinin sağ tarafından, (oradaki) ağaç yönünden kendisine şöyle seslenildi: "Ey Mûsâ! Muhakkak ki ben yalnızca âlemlerin rabbi olan Allah'im. (Kasas, 28/30)

Zâtî'nin aşağıdaki beyitlerde sıkça bir arada kullandığı “nâr, şecer, kelîm ve dîdâr” kelimelerinin bu tenasübü âyetlerde bahsi geçen hadisenin tasvirini çağrıştırmaktadır:

Yine ahdar şecerden güller izhâr eyleyüp nârı

Kelîm-i bülbüle arz eyledi gülşende dîdârı (Kurtoğlu, 2017: 104)

Yüri bir yâr-ile dîdâre bakış Tûr-ı gülşende

Kelîm-i bülbülün hakka budur ma'nâ-yı güftârı (Kurtoğlu, 2017: 104)

Gösterür ahdar şecerde nâr-ı Mûsâ verd-i sürh

Tûr-ı şâh-ı şûh üzre bülbül olmuşdur Kelîm (Kurtoğlu, 2017: 75)

Şöyle yıkdı Tûr-ı sabrın kim kelîm-i bülbülün

'Arz-ı dîdâr eyleyüp gül sad hezârân-âferîn (Kurtoğlu, 2017: 98)

Nice güller gelüp ahdar şecerden göstere nârı

Kelîm-i bülbüle 'arz eyledi gülşende dîdârı (Kurtoğlu, 2017: 104)

Tûr-ı sabrın yakdı ser-tâ-ser kelîm-i bülbülün

'Arz-ı dîdâr itdi gül ahdar şecerde gonceden (Kurtoğlu, 2017: 128)

Zâtî aşığıdaki beyitlerde, Hz. Mûsâ'nın, Allah'tan onu görme isteği üzerine Allah'ın dağa tecelli etmesi ile dağın parçalanması ve Hz. Mûsâ'nın bayılması hadisesine atıfla baharın gelişini tasvir etmektedir

Gördi yine yüz lutf ile dîdâr-ı bahârı

Dil bülbülünün yansa n'ola Tûr-ı karârı (Kurtoğlu, 2017: 72)

Gülzâr-ı rebi' eyledi dîdâr-ı tecellî

Tûr-ı dil-i bübüllere urdı yine nârı (Kurtoğlu, 2017: 73)

Bâkî baharın gelmesi ile açan zambakları, Hz. Mûsâ'nın yed-i beyzâ mucizesine benzetmektedir. Bu da o çiçeklerin yapraklarının kusursuz bir şekilde bembeyaz olduklarını akla getirmektedir. Zira Hz. Mûsâ'nın yed-i beyzâsı için Kur'ân'da kusursuz bir şekilde bembeyaz şeklinde de tercüme edilebilecek "beydâe min-ğayr-i sû'in" (Kasas, 28/32) ifadesi kullanılmaktadır.

Dem-i 'Îsâ dirilür bûy-ı buhûr-ı Meryem

Açdı zambak yed-i beyzâyı kefi Mûsâ-vâr (Küçük, 2019: 41)

Bâkî baharın gelmesi ile güllerin açmasını Hz. Mûsâ'nın, Allah ile konuşması hadisesi ile ilişkilendirerek anlatmaktadır.

Yaklaşdı ol ki bâd ola enfâs-ı 'İsevî

Şâh-ı gül ide bahs dıraht-ı Kelîm ile (Küçük, 2019: 348)

Yine Bâkî bitmekte olan kışı suda boğulup yok olan Firavun ordusuna, sümbülü Hz. Mûsâ'ya ve sümbülün rengârenk çiçek açan kısımlarını asâyâ benzetmektedir. Sümbül açan bu çiçeği ile kışa meydan okumakta ve onu hezimete uğratmaktadır. Buna göre sümbüldeki esas hayat belirtisi açan çiçeklerindedir, tıpkı asadaki hayat belirtisinin yılana dönüşmesinde ortaya çıktığı gibi.

Yine Fir'avn-ı şitâ ceyşine Mûsâ-mânend

Eyledi elde asâsını bir ejder sünbül (Küçük, 2019: 63)

Hayâlî de baharın gelmesini yed-i beyzâ ile anlatmaktadır. Bâkî beyaz zambakları yed-i beyzâyâ benzetirken Hayâlî gülleri benzetmektedir. Bu da gül denince akla ilk gelen kırmızının aksine beyaz güllerin konu edildiğini akla getirmektedir.

Çekti âvâze-i Dâvûdunu her bülbül-i mest

Yed-i beyzâsını arz eyledi gül Mûsâ-vâr (Tarlan,1992: 251)

Zâtî, sonbahar tasvirlerinde sararan yaprakları anlatmak için Kârûn'un hazineleri teşbihinde bulunmaktadır. Bu durumda hem yaprakları değerli bir hazineye benzetmek suretiyle onlara kıymet atfetmekte hem de Kârûn'un hazinesinin çokluğuna telmihen yaprakların çokluğunu ifade etmektedir. Zâtî, yine bu bağlamda Hz. Mûsâ'nın Kârûn'a kimya ilmini öğretmesi şeklindeki rivâyete de değinmiştir.

Bâğlar Kârûn'dan artuk cem' itmişler zeri

Kîmyâ öğretti Mûsâ-veş meger kim rûzgâr (Kurtoğlu, 2017: 151)

Kanda bulurdu bu denlü zeri Kârûn-ı zemîn

Kîmyâ itmese talîm ana Mûsâ-yı zamân (Kurtoğlu, 2017: 139)

Tasviri dikkat çeken bir diğer hadise gecenin sona erip günün doğmasıdır. Zâtî, güneşin doğmasını Hz. Mûsâ'nın denizi yarması gibi karanlığı yarıp içinden geçmesine, yıldızların batmasını Firavun ve ordusunun batmasına benzetmektedir

Leşker-i Fir'avn-veş gark itdi Nil'e encümi

Destine alup güneş zerrîn asâyı subh-dem (Kurtoğlu, 2017: 114)

Leşker-i Fir'avn-i şeb bir arada oldu helâk

Urdı çün Mûsâ gibi Nil'e asâyı âftâb (Kurtoğlu, 2017: 122)

3.1.2.2. Aşk ile ilgili Tasvirler

Şairler; maşûklarının güzellikleri, âşık olan kendilerinin hâl-i pür-melâlleri vb. durumları tasvir etmek için Hz. Mûsâ kıssasından yararlanmışlardır. Zâtî, sevgilinin zülfünün her bir telinin âşıklar için bin asâ-yı Mûsâ gücünde olduğunu ifade etmektedir:

Aşkun ile gösterür 'uşşâka zülf-i dil-berün

Bir kılı bin şive-i i 'câz-ı Mûsâ-yı kelîm (Kurtoğlu, 2017: 43)

Zâtî, yine sevgilisini tasvir ederken Hz. Mûsâ kıssası ile farklı hususlardan yararlanmaktadır.

Ey yanağı nâr-ı Mûsâ v'ey tudagı selsebîl

Hüsnünün Tevrât'ını Mûsâ'ya öğretti Halîl

Göricek dîdâr-ı Mûsâ'yı revân deryâ-yı Nîl

Dest-i şevkiyle girîbânın çeküp çâk eyledi (Kurtoğlu, 2017: 274)

Şairler gözyaşlarının çokluğunu Kârûn'un hazine ile ilişkilendirirler. Bâkî, gümüş paraya benzettiği gözyaşların hiç bitip tükenmediğini, bunun sebebi olarak da sanki Karûn'un hazinesinin yerin dibine batırıldığı topraktan yaratılmış olduğunu ifade etmektedir. Fuzûlî de benzeri bir şekilde gözbebeğinin, sevgilinin ihsanı ile Kârûn gibi zenginleştiğini ifade ederek gözyaşlarının çokluğunu dile getirmektedir.

Dirhem-i eşküm dükenmez nice demdür Bâkiyâ

Hâk-i cismümdür meger kim mâl-i Kârûn'un yiri (Küçük, 2019: 439)

Çeşmümi eşk ile genc-i dür-i meknûn

Merdüm-i çeşmümi ihsân ile Kârûn itdün (Kılınç, 2017: 910)

Hayalî de Kârûn'un hazinesi gibi çok olan gözyaşlarının sevgilinin iltifatını celbetmediğinden yakınlık olarak onların da Kârûn'un hazinesi gibi yerin dibine geçmesini dilemektedir.

Sîm-i eşkim neme yarar nazar etmez ana yâr

Yere geçsin nideyin genci imiş Kârûn'un (Tarlan, 1992: 182)

Bâkî, sihirbâzların ip ve asâlarını sihir ile yılan gibi göstermeleri hadisesine telmihen, sevgilisinin gözlerinin zülûflerini yılanmış gibi gösterdiğini, bu gözlerin ayn-i câdû yani hem sihirbâzın ta kendisi hem de sihirbâz gözü olduğunu ifade etmektedir.

Siyeh zülfeynünü sihr ile çeşmün gösterür su'bân

Ruhunda hâlün âteşler saçır ol 'ayn-i câdûdur (Küçük, 2019: 207)

Tûr Dağı'nın ilâhî tecellîye dayanamayıp paramparça olması gibi sevgilinin cemalini görme şevkine de gönül dayanamaz ve paramparça olur

Cemâlün şevkine doymaz gönüller

Tecellî tâbına sabr eylemez Tûr (Küçük, 2019: 183)

Bâkî, gönlündeki yaralarda sevgilinin hasreti ile ateşler yansa bu ateşlerin nûra dönüşeceğini dile getirmektedir. Ateşin nûra dönüşmesi aynı şekilde göğüs / gönül yarası anlamında kullanılan dâğ-ı sîne kelimesinin Sina Dağı yani Tûr Dağı'nı çağrıştırması şairin Hz. Mûsâ kıssasına atıfta bulunduğunu göstermektedir.

Yansa dâğ-ı sînem üzre hasret-i haddünle nâr

Nâr nûr u nûr hûr u hûr pür-envâr olur (Küçük, 2019: 172)

Sevgilinin attığı cefa taşlarının tenini adeta Nil nehrinde boğulurcasına mosmor ettiğini dile getiren Bakî, sevgilinin zulmü sebebiyle akıttığı gözyaşlarının da Ceyhun ırmağı kadar çok olduğunu dile getirmektedir. Şairin ikinci beyitte kullandığı çokça cevr ü cefa anlamındaki cevr-i firâvân ifadesi cevr-i Firavun'u çağrıştırmakta ve Nil'de gark olmak ile beraber kullanılınca güzel bir ihâm-ı tenâsüb örneği oluşturmaktadır.

Nîle gark itdi teniüm seng-i cefâ zahmından

Yaşımı cevr-i firâvân ile Ceyhûn itdi (Küçük, 2019: 406)

Fuzûlî, Hz. Mûsâ'nın asâsı ile denizi ikiye bölmesi hadisesinden, gözlerinden akan yaşların yarılması ve bölünmesini anlatmak için yararlanmaktadır. Bir beyitinde sevgilinin attığı okların nehir gibi çok olan gözyaşlarının yarıp gözüne ulaştığını ifade eder; bu durumu Hz. Mûsâ'nın asâsı ile denizi yarması mucizesi ile karşılatırır, bu mucizeyi inkâr etmenin mümkün olmadığını ve bahsettiği kendi durumunun bu mucizenin gerçekleştiğinin delili olduğunu söyler. Diğer bir beyitinde ise her iki gözünden iki ayrı nehrin oluştuğunu ve bunların sevgilinin kâmetinin şevkinin asâ-yı Mûsâ hüviyetine bürünmüş olması sebebiyle gerçekleştiğini belirtir:

Nâvekin gör kim yarup eşküm dutar göz perdesin

İy diyen Mûsâ asâsı kaç-ı deryâ itmedi (Kılınç, 2017: 1023)

İki gözden revân itmiş sirişküm kametün şevki

Asâ-yı muciz-i gör kim iki bölmiş bu deryâyı (Kılınç, 2017: 1020)

Fuzûlî de sevgilinin zülflerinin sihir ile kendisine ejderha imiş gibi görüldüğünü dile getirmektedir:

Kemend-i çîn-i zülfün vehmi gitmez zâr gönlümden

Mana ol rişteyi ejder kılan bilmen ne efsündür (Kılınç, 2017: 836)

Dil dutar mâr-ı ser-i zülfünü vehm eylemeyüp

Bilmezem kim ana talîm-i ne efsûn itdün (Kılınç, 2017: 910)

Sevgilinin yüzündeki ayva tüylerini Firavun ordusuna benzeten Hayalî, Mûsâ'nın aşk ateşini sevgilinin yüzünün nûrundan yaktığını dile getirmektedir.

Da'vî-i ihyâ eder lâ'l-i lebin Îsâ ile

Cünd-i Fir'avn oldu hattın ceng eder Mûsâ ile (Tarlan, 1992: 273)

Aşk şem'ini yakıp Mûsî yüzün nûrundan

Nâr-ı sûzânı Halîl etdi gülistân senden (Tarlan, 1992: 246)

Hayalî, Kârûn'un yerin dibine batan tüm hazinesini vererek sevgilinin "belâ"sını almak istediğini söylemektedir

Dahî Kârûn ile hâk-i siyehde

Ne denli var ise ey bî-amân genc

Verip bu cümlesin alam belânı

Kim oldur cân içinde câvidân genc (Tarlan, 1992: 273)

Hayâlî, âşıklığını anlatmak için Tûr Dağı'nda yanan ateşi ve ilâhî tecellîye telmihlerde bulunmaktadır

Çemendir Vâdi-i Eymen şükûfeyle dırahtım hem

Tecellî nûruna müstağrak olmuş Tûra benzettim (Tarlan, 1992: 204)

Ey Hayâlî Tûr-veş yandım mahabbet nârına

Mihr-i âlem-tâb bir ednâ şîârımdır benim (Tarlan, 1992: 214)

Aşk Tûrudur tenim sûz ile bir âh eylesem

Şu'leler peydâ olur sînemdeki her çâkden (Tarlan, 1992: 246)

Şol kadar müstağrak-ı deryâ-yi eşvâka bugün

Nûrdan fark etmezem Tûr-ı mahabbet nârını (Tarlan, 1992: 291)

3.1.3. Hikmet ve Nasihat

Şairler Hz. Mûsâ'nın Tûr Dağı'nda Allah ile konuşması hadisesine, ilâhî marifeti anlatmak için şiirlerinde yer vermişlerdir. Zâtî, Cenâb-ı Hakk'ın insanın rûhuna tecellî etmesi ile Tûr Dağı gibi paramparça olması gerektiği dile getirir:

Küllî eczâsı ser-â-ser kül iderse eylesün

Kanı ol gün kim tecellî ide Tûr-ı rûha zât (Kurtoğlu, 2017: 41)

Bâkî ise insanın gönlünün Hz. Mûsâ'nın gönlü gibi şevk ateşi ile dolduğu gün âteş zannettiğinin gerçekte ilâhî tecellî nuru olacağını dile getirir:

Sîne pür-şu'le-i şevk olsa dil-i Mûsâvâr

Nâr zann eyledüğün nûr-ı tecellî görür (Küçük, 2019: 33)

Fuzûlî fakr içinde iken şükreden herkese Allah'ın, Hz. Mûsâ'ya verdiği kadri vereceğini dile getirmektedir.

Virür fakr içre şükr ehline kadr-i Mûsi-i İmrân

Tenaum içre terk ehlin Süleymân-ı zamân eyler (Kılınç, 2017: 677)

Fuzûlî'nin buradaki kastı Hz. Mûsâ'nın başından geçen bir hadiseye telmihtir. Hz. Mûsâ Firavun'dan kaçıp Medyen'e ulaştığı zaman bir suyun başında çobanların hayvanlarını sulatmaya çalıştıklarını, onların gerisinde de hayvanlarını zaptetmeye çalışan iki hanım görür. Hanımlara niçin hayvanlarını sulatmadıklarını sorunca onlar babalarının yaşlı olması sebebiyle hayvanlara kendilerinin çobanlık etmek zorunda kaldıklarını, diğer çobanlar hayvanlarını sulayıp ayrılmadan suyun başına gidemeyeceklerini söylerler. Bunun üzerine Hz. Mûsâ onların hayvanlarını alıp sular ve onlar gittikten sonra bir gölgeye çekilir ve korku, gariplik ve açlık hislerini tam manası ile yaşadığı bu bilmediği diyarda Rabbine “*Rabbim bana indireceğin her hayra fakirim (muhtacım)*” şeklinde dua eder. Hz. Mûsâ'nın hayvanlarını sulattığı hanımlar Hz. Şuayip'in kızlarıdır. Hz. Şuayip kendilerine bu iyiliği yapan kişiyi karşılığını ödemek üzere bulması için kızını gönderir. Hz. Mûsâ Hz. Şuayip'in yanına gidince ona başından geçenleri anlatır. Daha sonra Hz. Mûsâ Hz. Şuayip'in kızlarından biri ile evlenerek Hz. Şuayip'in çobanlığını yapar. (Kasas, 28/22-28) Allah Hz. Mûsâ'yı kaçıdığı Firavun'un şerrinden emin kılmış, iş sahibi kılarak maişetini temin etmiş, garip olduğu Medyen'de ona bir aile nasip ederek tüm ihtiyaçlarını karşılamıştır.

M.B.Çakın Hz. Mûsâ Kıssası'nın XVI. Yüzyıl Klasik Türk Şiiri'ne...

Beyitte bu kıssaya telmihen, fakrını bilerek şükreden ve Allah'tan isteyen kimselerin ihtiyaçlarını Allah'ın karşılayacağı açıklanmaya çalışılmıştır.

Şairler, Kârûn'un mal ve mülkünün çokluğuna rağmen düştüğü feci sonu hatırlatarak dünya malına gönül vermenin yanlışlığını vurgulamaktadırlar

Vakt ola yire geçesin utanup fi'lünden

Olma Kârûn gibi dünyâda iken tâlib-i mâl (Kurtoğlu, 2017: 225)

Zîr-i hâk olsa gerek menzilin âhir n'ideliim

Mâline mâlik imişsin tatalum Kârûnun (Küçük, 2019: 33)

Kârûn ölünce verdi yele anı rûzigâr

Fasl-ı hazân varakları genc-i hızânedir (Tarlan, 1992: 117)

Bezlini evvel bahârın kûha sor hâmûna sor

Mâl-i dünyâdan ne alıp gitdiğin Kârûna sor (Tarlan, 1992: 144)

Fuzûlî ise farklı bir şekilde kanaat ve istiğnasından ötürü Kârûn gibi olduğunu dile getirmektedir.

Ne milk ü mâl mana çarh virse memnûnam

Ne milk ü mâlden âvâre kûsa mahzûnam

Egerçi müflis ü pest ü muhakkar ü dûnam

Dem-â-dem eyle hayâl eylerem ki Kârûnam (Kılınç, 2017: 1075)

Hayalî'nin bir beyitinde Hz. Mûsâ kıssası bağlamında Bel'âm-ı Ba'ûr'a telmihte bulunduğu dikkat çekmektedir. Bel'âm ve İblis'in hikâyelerinden ders çıkararak ibadet ile övünmemenin gerektiğini dile getirmektedir.

İbâdetine dayanma ki sana pend yeter

Hemîn hikâyet-i İblîs ü Bel'am-ı Bâ'ûr (Tarlan, 1992: 28)

SONUÇ

Kur'ân'da bahsi en fazla geçen peygamber olma hususiyetine sahip olan Hz. Mûsâ, klasik şiirde de kendisi ile ilgili hususlardan çokça bahsedilen bir peygamberdir. Bu bağlamda incelenen eserlerde Hz. Mûsâ kıssası ile ilgili olarak

asâ, yed-i beyzâ, Tûr Dağı, Firavun, Hâmân, Kârûn, Bel'am ve sihirbâzların şiirlerde yer aldığı görülmektedir.

Hiz. Mûsâ kıssası ile ilgili unsurların şiirlerde hangi amaçlarla konu edildiğini üç ana başlık altında toplamak mümkündür. Bunlardan ilki şairlerin memdûhlarını övmek için bu kıssa unsurlarına yer vermesidir. Buna göre düşmanlar Firavun ve Hâmân'a benzetilmektedir. Düşmanın gücü ve görüntüsü sihirbazların sihrine, memdûhun ordusunun mızrakları da Hiz. Mûsa'nın asâsına benzetilmektedir. Hiz. Mûsa'nın asâsının sihirbâzların sihrini bâtl kılması gibi, medûhun ordusu da düşmanları etkisiz hâle getirecektir. Yeryüzünde adaleti yayan memdûhun bu durumu yed-i beyzâ gibi her tarafı aydınlatmak ve zulüm ve fesâdı kaldırma yolundaki gayretleri ise sihirbâzların sihrini batıl kılmaya eşdeğer tutulmaktadır. Memdûhun ordusunun zaferlerden elde ettiği ganimetin, Kârûn hazinesinden bile daha fazla olduğunun vurgulanması da yine bu bağlamda ele alınan hususlardandır. Şairlerin memdûhlarını övmek için için kıssadan istifade ettikleri bir diğer husus da Hiz. Mûsâ'nın kelîm sıfatıdır. Memdûhlar övülürken onların ne kadar tatlı dilli ve güzel sözlü oldukları Mûsâ-sühan ibâresiyle anlatılmak sûretiyle memdûhlara ulvî bir yön de kazandırılır.

Şairlerin kıssa unsurlarından yararlandıkları ikinci husus tasvirlerdir. Bu tasvirlerin başında tabiat tasvirleri gelmektedir. Bu tasvirlerin çoğu baharın gelişi ile tabiatta meydana gelen değişiklikleri anlatmak içindir. Karların erimesi, bülbüllerin ötmeye başlaması, güllerin açması, gibi hususlar Hiz. Mûsâ'nın Tûr Dağı'nda Allah ile konuşma hadisesinde istifade edilerek betimlenmiştir. Sonbaharda bağlarda yetişen meyvelerin çokluğu ve güzelliği Kârûn'un hazinelerine benzetilirken güneşin doğarak yıldızları boğması da yine kıssa unsurları ile yapılan tabiat tasvirlerindedir.

Şairlerin yaptığı betimlerin bir kısmının da âşıklık ve maşûk ile ilgili olduğu görülmektedir. Maşûkun zülflerinin her bir teli sihirbazların yılanlarına yahut onları yutan Hiz. Mûsâ'nın asâsına benzetilmektedir. Aşklarından dolayı gözlerinden akan yaşların çokluğu ve değeri Kârûn'un hazineleri ile kıyaslanmaktadır. Yine Tûr Dağı'nda Hiz. Mûsâ'nın ilâhî hitaba muhatap olması ve Allah'ın cemalini görmek istemesi şairlerin aşkların tasvirde kullandıkları unsurlardandır.

Hiz. Mûsâ kıssasına ait unsurların kullanıldığı son hususun ise şairlerin hikmetli sözleri nasihatlerinin olduğu görülmektedir. Bu bağlamda ilâhî nûr ve tecellîye mazhar olmanın önemi, dünya malının değersizliği, Kârûn gibi dünya malına gönül vermemenin, Hiz. Mûsâ gibi fakrını bilerek şükretmenin, Bel'am gibi ibadetine güvenmemenin önemi benzeri hususlar üzerinde durulmaktadır.

Sonuç olarak; şairlerin birbirinden farklı amaçlarla ve farklı konularda Hiz. Mûsâ kıssasına ait unsurları teşbih, telmih, teşhis, mübâlağa vb. sanatlar için

kullanmalarının şiirlerdeki anlam derinliği ve zenginliğini arttıran bir husus olduğu görülmektedir. Yine bu durum klasik şiirdeki hayal gücünün enginliğini ve şairlerin tarihî hadiseleri kullanmadaki maharetini göstermektedir.

KAYNAKÇA

- Aşçı, Ufuk Deniz (2012), **Mûsâ-nâme (İnceleme-Transkripsiyonlu Metin-Çeviri-Dizin-Tıpkıbasım)**, Palet Yayınları, Konya.
- Canım, Rıdvan (2016), **Divan Edebiyatının Kaynakları**, Akıl Fikir Yayınları.
- Ebu Muğuli, Semih (2003), **Kur'an'ın Dilleri**, İnsan Yayınları.
- Harman, Ömer Faruk (1996), “**Firavun**”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İstanbul.
- Karacabey, Salih (1998), **Ulû'l-Azm Peygamberler ve Ortak Yönleri**, Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı: 7, Cilt: 7, ss 297-313.
- Karaman, Hayrettin - Çağrı, Mustafa (2012), **Kur'ân Yolu Meali**, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara.
- Kılınç, Abdülhakim (2017), **Fuzuli'nin Türkçe Divanı Edisyon Kritik ve Konularına Göre Fuzuli Divanı**, Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Kurtoğlu, Orhan (2017), **Zâtî Dîvânı Gazelleri Dışındaki Şiirler**, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/56164,zati-divanipdf.pdf?0> (22.02.2020)
- Kuzgun, Şaban (1997), “**Haman**” Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İstanbul.
- Küçük, Sabahattin, **Bâkî Dîvânı Tenkitli Basım**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Mermer, Ahmet; Bayram, Yavuz; Alıcı, Lütfü; Eflatun, Muvaffak ve Koç Keskin, Neslihan (2008), **Eski Türk Edebiyatına Giriş**, Akçağ Yayınları, Ankara.
- Ölker, Gökhan (2013), **Kıssa-i Musa Aleyhi's-Selam Ma'a Fir'avn Kavmihi Min Ehli'l-Küfr ve'z-Zalam**, Palet Yayınları, Konya.
- Sa'lebî Nisâbü'rî, Ebu İshak Ahmed bin Muhammed (1954), **Kasasu'l-Enbiyâ el-Musemma bi-'Arâ'isü'l-Mecâlis**, Kahire.

Suyûfî, Celaleddin (1421 /h.), **el-İtkân Fî-Ulûmi'l-Kur'ân**, Daru'l-Kitabi'l-Arabi, Beyrut.

Taberî, Ebu Ca'fer Muhammed bin Cerîr (2001), **Tefsiru Taberî Câmî'u'l-Beyân an-Te'vîl-i Âyi'l-Kur'ân**, (thk. Abdullah bin Abdulmusin et-Turki) Merkezu'l-Buhûs ve'd-Dirâsâti'l-Arabiyye ve'l-İslâmiyye, Kahire.

Tarlan, Ali Nihad (1992), **Hayâlî Dîvânı**, Akçağ Yayınları, Ankara.

Uzun, Adnan (2016), “**Divan Şiirinde Hz. Musa**”, Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi, Vol. 5, No:1, March, ss. 64-74.